

Використані джерела:

1. Романов Є. Іван Франко – письменник та економіст // Львівська державна фінансова академія. – 2008. – С. 254–257.
2. Клапків М. С. Проблеми фінансів у творчості Івана Яковича Франка // Сторінки історії. Славетні імена. Науково-теоретичний та інформаційно практичний журнал Міністерства фінансів України. – 1996. – №7. – С. 125–128.
3. Лук'яненко І., Віт Д. Системний аналіз формування державної політики в умовах макроекономічної дестабілізації. – 2017.
4. Франко І. Я. Народна програма // Повні зібрання творів: у 50 т. / І. Франко – Т. 44, ч. II. – С. 525.
5. Франко І. Я. Робітничі відносини в Галичині // Повні зібрання творів: у 50 т. / І. Франко – Т. 44, ч. II. – С. 251.

Веремієнко В. В.
Студент 3 р. н., НаУКМА

РЕГІОНАЛЬНА ОЦІНКА ТІНЬОВОЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Розуміння масштабів тіньової економіки та ключових тенденцій, пов'язаних з її функціонуванням, є важливою складовою інформаційного забезпечення для осіб та інституцій, які приймають рішення щодо економічної політики. Але більшість досліджень, метою яких є оцінка рівня тіньової економіки, здійснюються лише на макроекономічному рівні. Це закономірно, враховуючи те, що тіньова економіка за свою природою створює перешкоди для її виявлення, що зумовлює те, що більшість методів її оцінки є непрямими. А непрямі методи легше застосовувати саме на макроекономічному рівні.

Тим не менш, ігнорування регіональної диференціації, особливо у великих за територіальною площею країнах, при оцінюванні масштабів тіньової економіки може призводити до неправильних рекомендацій для політики детінізації та інших складових економічної, соціальної та інших політик. Саме тому завданням даної роботи є оцінка територіальної диференціації тіньової економіки у регіонах України (за винятком тимчасово окупованих територій Криму, Севастополя та окремих частин Донецької та Луганської областей).

Методологія дослідження та дані. У роботі застосовано 3 методи:

1. Вимірювання неформальної зайнятості. Дані щодо рівня неформальної зайнятості в регіонах України публікуються Державною службою статистики України (ДССУ) і у цій роботі їх було лише зведено та проаналізовано. Використано дані за 2014 - 2020 рр.

2. Метод «витрати населення – роздрібний товарооборот». Даний метод був застосований відповідно до методичних рекомендацій Міністерства економіки

України та на основі даних, які публікує ДССУ, але через відсутність інформації про сферу послуг на регіональному рівні було розраховано лише обсяг товарів, придбаних населенням у тіньовому сегменті. Використано дані за 2017 – 2019 рр.

3. Метод збитковості підприємств. Його було застосовано відповідно до методичних рекомендацій Міністерства економіки України та на основі даних, які публікує ДССУ. Підхід орієнтований на вимірювання масштабів ухилення від сплати податків великим та середнім бізнесом. Єдиним відхиленням від методології є врахування даних щодо малих та мікропідприємств при здійсненні розрахунків. Використано дані за 2010 – 2019 рр.

За результатами дослідження неформальна зайнятість стабільно знижується у більшості областей. За галузевою структурою неформальна зайнятість домінує у сільському господарстві та будівництві з частками неформально зайнятих на рівні 53% та 83% відповідно (станом на 2020 рік). Квадратичний коефіцієнт варіації рівня неформальної зайнятості за регіонами дорівнює 41.44%, а незважене середнє значення становить 25.87%.

За методом «витрати населення – роздрібний товарооборот» тіньова економіка навпаки зростає у більшості областей протягом декількох минулих років. Такі результати також виявляють і інші науковці (хоч лише для окремих прикордонних областей), що підтверджує їх надійність [3]. Квадратичний коефіцієнт варіації показника становить 17.46%, а незважене середнє значення за регіонами дорівнює 33.47%. Ці дані розраховані у відношенні до ВРП регіону, що не зовсім коректно, враховуючи те, що метод враховує виключно сектор споживання домогосподарств, тобто тіньові транзакції між підприємствами, у державному секторі, більшість зовнішньоекономічних операцій та сферу послуг не враховано. Якщо ж порівняти тіньовий обсяг товарів та торгівлі на неформальних ринках, з одного боку, та загальний роздрібний товарооборот з іншого, то можна буде стверджувати, що в середньому у 2017-2019 роках 51.2% роздрібною торгівлі припадали на тіньовий та неформальний сектори. Тобто показник на понад 50% більший, ніж рівень тіньової економіки, розрахований даним методом для всієї території України.

За методом збитковості підприємств рівень тіньової економіки значно знизився протягом 2010-2019 рр., хоч у територіальному розрізі «рейтинг» регіонів значно відрізняється від попередніх двох методів. Квадратичний коефіцієнт варіації показника дорівнює 12.88%, а незважене середнє значення за регіонами становить 27.88%.

За результатами кореляційного аналізу статистично значущий зв'язок наявний лише між тіньовим товарним сектором та неформальною зайнятістю. Зокрема, кореляція між значеннями цих двох показників протягом 2017-2019 рр. становить 57.1% і є значимою на 99% довірчому інтервалі (значення статистики

Ст'юдента становить 6.06 при 78 спостереженнях). Це цілком закономірний результат.

Таблиця 1. Масштаб та динаміка тіньової економіки у регіонах України

Регіон	Середнє за 2014-2020 рр. значення рівня неформальної зайнятості, % від зайнятого населення (зміна рівня за 2014-2020 рр., в. п.)	Середній рівень тіньової економіки у 2010-2019 рр. за методом збитковості підприємств, % від офіційного ВРП або ВВП (зміна рівня за 2010-2019 рр., в. п.)	Середній рівень тіньової економіки у 2017-2019 рр. за методом "витрати населення - роздрібний товарооборот", % від офіційного ВРП або ВВП (зміна рівня за 2017-2019 рр., в. п.)
Україна	23.0 (-4.8)	30.3 (-14.3)	27.1 (4.5)
Вінницька	32.0 (-8.5)	24.7 (-15.7)	30.2 (3.5)
Волинська	26.7 (4.6)	29.1 (-17.0)	31.4 (3.6)
Дніпропетровська	16.5 (-3.1)	31.3 (-19.2)	22.3 (6.3)
Донецька	14.0 (-2.7)	28.7 (-13.7)	22.6 (5.8)
Житомирська	24.0 (-2.2)	29.6 (-15.2)	36.3 (1.1)
Закарпатська	31.6 (-33.9)	22.8 (-10.4)	45.5 (3.5)
Запорізька	23.0 (0.3)	27.1 (-15.1)	27.3 (5.3)
Івано-Франківська	46.7 (-15.2)	22.5 (-10.0)	32.9 (7.0)
Київська	11.1 (-8.6)	28.3 (-16.3)	28.9 (5.3)
Кіровоградська	18.9 (-5.2)	21.3 (-16.2)	31.4 (5.0)
Луганська	29.3 (5.4)	34.2 (-15.2)	35.6 (9.9)
Львівська	17.3 (-9.2)	28.8 (-10.4)	35.9 (4.3)
м. Київ	13.2 (-2.0)	38.1 (-14.1)	12.0 (1.1)
Миколаївська	28.5 (10.0)	24.3 (-15.3)	30.5 (4.7)
Одеська	24.5 (-4.5)	28.6 (-15.4)	35.5 (2.7)
Полтавська	14.9 (-11.2)	26.3 (-15.2)	18.9 (6.3)
Рівненська	48.0 (-3.8)	30.8 (-14.2)	39.8 (4.8)
Сумська	29.8 (-12.2)	28.9 (-14.6)	32.7 (9.0)
Тернопільська	29.3 (-2.7)	26.9 (-8.4)	36.5 (9.4)
Харківська	13.5 (-6.2)	30.4 (-13.7)	36.0 (1.8)
Херсонська	40.9 (-6.9)	26.3 (-18.2)	47.7 (4.0)
Хмельницька	22.3 (1.2)	26.2 (-13.5)	41.7 (12.2)
Черкаська	22.8 (-11.2)	24.5 (-14.8)	35.4 (4.6)
Чернівецька	48.8 (-3.3)	29.5 (-3.7)	57.0 (3.6)
Чернігівська	19.3 (-5.9)	27.9 (-15.9)	32.6 (5.4)

Джерело: розраховано автором.

З іншого боку, статистично значущого зв'язку не було виявлено між рівнем тіньової економіки за методом збитковості підприємств, з одного боку, та тіньовим

товарним ринком чи неформальною зайнятістю, з іншого боку. Коефіцієнти кореляції становлять -16.9% (значення статистики Ст'юдента -1.49) та -3.3% (-0.29) відповідно.

Для пояснення відсутності зв'язку можна запропонувати дві гіпотези:

1. Застосовані методи неповністю відображають фактичну тіньову економіку чи цільові її складові (ухилення від сплати податків у середніх та великих розмірах у випадку методу збитковості) або були застосовані неправильно. Якщо ця гіпотеза правильна, то зв'язок насправді є, але дані його не відображають.

2. Сегменти тіньової економіки, оцінені застосованими у дослідженні методами, не пов'язані між собою і для цього є об'єктивні причини, зокрема:

а. Спеціалізація формальної економіки. У більш промислово розвинутих областях тіньова торгівля та неформальна зайнятість поступаються за значимістю ухиленню від сплати податків великим бізнесом, адже можливостей для офіційного працевлаштування та отримання доходу у таких областях більше.

б. Суб'єкти, задіяні у тіньовій економіці. Особи, які задіяні у неформальній економіці, за рівнем доходу та ресурсів значно відрізняються від осіб, які володіють чи керують великими та середніми підприємствами, які ухиляються від сплати податків (прихована та кримінальна економіка).

с. Різний вплив географічного розташування. Ухилення від сплати податків часто пов'язане з зовнішньоекономічними операціями, але фактична реєстрація підприємств, які задіяні у таких схемах, переважно здійснюється у великих містах, які знаходяться далеко від кордону. Водночас неформальна зайнятість та тіньова торгівля виявляються за місцем їх здійснення.

Отже, тіньова економіка у регіональному розрізі є неоднорідною. Найбільш нерівномірним є рівень неформальної зайнятості, водночас тіньова торгівля товарами та ухилення від сплати податків великими та середніми підприємствами характеризуються більшою регіональною однорідністю. За результатами дослідження було виявлено відсутність зв'язку між тіньовою економікою за методом збитковості підприємств, з одного боку, та тіньовою торгівлею та неформальною зайнятістю, з іншого боку. Таким чином, окремі сегменти тіньової економіки є незалежними один від одного і це проявляється на регіональному рівні. Це також свідчить, що різні сегменти тіньової економіки мають різні детермінанти.

Використані джерела:

1. Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня тіньової економіки. Затверджено наказом Мінекономіки України. 20.01.2021. Київ. 30 с. URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/Download?id=6bc01201-095b-4890-b998-ff5bf32ba473>
2. Офіційний сайт Державної служби статистики України. Київ, 2022. URL: <http://ukrstat.gov.ua/>
3. Prytula, K. M., Shults, S. L., Samilo, A. V., & Maslov, V. O. (2019). The magnitude and nature of the shadow economy in Ukrainian border regions. *Financial and Credit Activity: Problems of Theory and Practice*, 4(31), 394–401. <https://doi.org/10.18371/fcaptp.v4i31.190958>